

25425

Велика й Мала Україна

(В справі устійнення областної словні
українських земель).

Написав

Д-р Богдан Барвінський.

У ЛЬВОВІ 1925.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГАРНІ Й АНТИКВАРНІ

у Львові, вул. Рутівського ч. 22.

З ДРУКАРНІ НАУК. ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

06
10

Велика й Мала Україна

(В справі устійнення областної словні
українських земель).

Написав

Д-р Богдан Барвінський.

24.924

У ЛЬВОВІ 1925.

249

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГАРНІ Й АНТИКВАРНІ

у Львові, вул. Рутівського ч. 22.

T3(2YK)0,018

W141.4-03

Львівська державна
наукова бібліотека

№

6411

24. 924.

Одним із наслідків політичного занепаду Руської держави було, між иншим те, що її північна сусідка, Московщина, „загарбала“, як висловився наш знаменитий історик Микола Костомарів, її історичне ім'я „Русь“.¹⁾ Що більше, на передодні політичного занепаду Галицько-Володимирської (інакше Галицько-Волинської) держави (в пер-

¹⁾ До сьої справи порівняй мої розвідки: Історичний розвій імени українсько-руського народу. Львів 1909; Наше народне ім'я. „Просвітні Листки“. Р. 1916, ч. 39. (Відбитка із Календаря „Просвіти“ на 1916 р.); Звідки пішло ім'я „Україна?“ Відень 1916 і Винниця 1917; Історичні права українського народу до його народнього імени. Відень—Київ 1918; „Україна“. (Кілька причинків про значіння сьої назви). Львів 1923. (Бібліотека „Слова“ ч. 1); Пропамятне письмо Наукового Товариства імени Шевченка з приводу заборони польською Кураторією Львівського Шкільного Округа національного імени українського народу, Львів 1923. (мого авторства). Крім сього Грушевський: „Велика, Мала і Біла Русь“ в часописі Україна. Київ 1917, кн. 1, ст. 11—12. По докладнійші жерельні цитати відсилаю до згаданих розвідок.

шій половині XIV ст.) виринає в Московщині, котра (під впливом словні в грамотах царгородських патріархів) стала звати себе „Великою Русю“ (ἡ Μεγάλη Ῥωσία), на означення усіх земель нашого народу імя „Мала Русь“ (ἡ Μικρὰ Ῥωσία). Але означування усіх земель нашого народу іменем „Мала Русь“ не має ніякої історичної основи, бо в противенстві до решти земель нашого народу, зєдинених київськими князями в Руській державі, „Малою Русю“ звалися в першій пол. XIV ст. тільки землі нашого народу, зєдинені в Галицько-Володимирській державі, т. є. Галичина (з західним Поділлям), велика часть Волині (з Володимиром і Луцьком), Холмщина й Підляше (з Берестейщиною).

Наче самообороною нашого народу було те, що на означення своїх земель прибрав він собі нове народне імя: „Україна“, не визбуваючися одначе прав до старого історичного імени „Русь“¹⁾. І як колись у кня-

¹⁾ Сі права зазначені доволі часто в старих урядових письмах у виді злученого імени „Україна-Русь“, „українсько-руський“ нарід. Пор. н. пр. слова канцлера Української держави Виговського в договорі із Швецією 1657 р.: „права цілої старинної України або Руси, де була віра й де є ще мова, аж по Вислу“ (ius totius Ucrainae antiquae vel Roxolaniae, da der Glaube gewesen und die Sprache noch ist, bis an die Weichsel), або письмо гетьмана П. Дорошенка з 1670 р.: „духовні й світські руського православного українського народу стани“. Новішими часами ті права зазначені в заголовку памятникового твору проф. М. Грушевського: Історія України-Руси.

жих часах із Київа поширилося на всі землі нашого народу імя „Русь“, так само в часах Козаччини (від пол. XVII ст.) поширилося відти імя „Україна“. Для князя Олега був Київ „матірю руських гіродів“, для козаків був він „серцем України“.

На жаль, не стало серед нашої суспільности послідовности й дехто ще до нині, чи то в науці, чи в публіцистиці, послугується залюбки на означення Московщини іменем „Великоросія“ або „Росія“¹⁾. Московщина не є ніякою „Великоросією“ супроти України, а Україна ніякою „Малоросією“ супроти Московщини, бож, як знаємо, „Малою Русю“ була Галицько-Володимирська держава супроти решти українських земель Руської держави. Галицький літописець XIII ст. зовсім справедливо називає князя Романа Мстиславича (Данилового батька) „самодержцем усеї Руси“ через се, що він наново зібрав у своїх руках майже всі українські землі колишньої Володимирової держави враз із Київом. Останнійже галицько-володимирський князь Болеслав Юрій II, не маючи вже під своєю рукою тих областей, що мав їх Роман, а тільки галицько-володимирські землі, підписувався якби для зазначення сього тільки „князем Галичини й Володимирії“

¹⁾ Мабуть чи не наслідок 250-літньої московської кормиги. Тій справі присвятив я II-ий розділ у моїй розвідці „Історичні права українського народу...“ п. з. „Великоросія чи Московщина?“

(dux terrae Russiae, Galiciae et Ladimeriae) або „князем усеї Малої Руси“ (dux totius Russiae Minoris).

Якимже знову чином Московщина має зватися „Росією“? Сеж зовсім ясна річ, що імя „Росія“ означало що йно від початку XVIII ст. державу, в котрої склад входили поступенно всякі інші народности, крім московської, що „Росіянином“ міг бути зарівно Москаль, як Українець або Поляк, подібно, як імя „Австрія“ означало державу, а „Австрійцями“ були всі її горожани, чи то Німці, чи Українці або Поляки. До того годиться зазначити, що імя „Росія“ є грецького походження, а пішло з грецької назви „Рос“ (*Ῥως*) на означення українського народу (від VIII ст. почавши, заки ще московський нарід явився у XII ст. на історичнім видні). З імени „Рос“ утворилося пізнійше грецьке імя „Розія“ (*Ῥωσία*) на означення Руської держави, що опісля перейшло до нашої мови, а що йно нашому народови загарбав і се імя на означення своєї держави московський нарід ¹⁾),

¹⁾ На се звернув уже увагу учений крилошанин Антін Петрушевич у замітці, поданій в Літературнім Сборнику 1869, ст. 256. Шведський король Карло XII в дипльомі для запорожського війська з 10. мая 1710 р., вихвалюючи вірність гетьмана Орлика і „славного народу російського, що стогне в ярмі під преможним московським панованнем“ (*inclutae gentis Rossiacae, sub iugo impotentis dominationis Moscoviticae anhelantis*), дав сьому поглядови наглядний вислів.

подібно, як загарбав нам ім'я „Русь“ на означення своїх земель.

Властивим народнім іменем нашого північного сусіда й його земель є „Московщина“, „Москаль“ (*Moscovia, Moscovitae, Mosci*, котрими то назвами ще й у XVIII ст. послуговуються західні народи Європи). Як із Києва пішло ім'я „Русь“ і поширилося поступово на всі землі українського народу, так із Москви пішло ім'я „Московщина“, поширюючися на всі землі московського народу. Правда, великі князі московські, вважаючи себе, яко потомки київських князів, спадкоємцями давньої Руської держави, покинули вживати на означення своїх земель імени „Московщина“, а загарбали нашому народови ім'я „Русь“. Одначе іще син царя Івана Грізного, Федір Іванович, підписувався „Пресвітлим царем і великим князем Московської“¹⁾.

Не стало нині Росії яко держави в давньому значінню, остав лише нарід, але він ані „російський“, ані „великоруський“, тільки „московський“.

¹⁾ Злука сих імен нагадує дуже злуку імен „Україна-Русь“, але попри те різко підчеркує племінну різницю. Пор. іще назву „*Russia Moscovitica*“ (Московська Русь) на карті Гоманна з 1716 р. (де Україна сягає від Дніпра поза Перемишль, про що у мойй розвідці „Україна“ й у „Пропамятнім письмі“). Оригінал у красках є в Бібліотеці Наук. Товариства ім. Шевченка у Львові.

В 1918 р. відзискує український нарід свою давно утрачену державність: повстає із українських земель бувшої Росії „Українська Народня Республіка“, повстає також із земель бувшої Австро-Угорщини „Західно-Українська Народня Республіка“, котра по зєдиненню, довершєнім із початком 1919 р., одержує назву „Західної Области У. Н. Р.“

Від сьої пори настає велика плутанина зарівно в означуванню назв одної чи другої часті „У. Н. Р.“, чи її поодиноких складових частин. Найбільшу плутанину бачимо в означуванню назви давньої „Угорської України“. В наших часописях доводиться стрічати деколи в одній і тій самій статті на її означення такі назви рівночасно: „Карпатська“, „Закарпатська“, „Підкарпатська“, „Прикарпатська“. Годі її звати „Карпатською“, бо се значилоб, що лежить вона виключно в карпатській (гірській) області, а так воно не є: вона займає й підгірську область, а частину карпатської області захоплює й вона й Галичина й Буковина. „Прикарпатською“ рівнож не є вона виключно, бо „Прикарпатською Україною“ є всі три часті бувшої австро-угорської України: Галичина, Буковина й бувша Угорська Україна. Бувші угорські Українці ввели вже у себе назву „Підкарпатська Україна“. В тім згляді повинні вони одначе мати на увазі не лише свою власну область, але, з оглядом на ідею

соборности, цілість українських земель¹⁾. Річ не в тому, чи Карпати комусь над головою, чи у стіп: „Підкарпатською“ Україною є також і Галичина, чого доказом хочби назва галицького „Підгір'я“, області, що лежить безпосередно у стіп Карпатських гір. Не з Ужгорода в сторону Київа, а навпаки, із Київа в сторону Ужгорода повинні глядіти всі Українці загалом! А для Київа Ужгород лежить на „Закарпаттю“.

Одиною проте назвою для бувшої Угорської України, назвою, що опирається на певних основах і принята вже здавна українською історичною наукою, є назва: „Закарпатська Україна“²⁾. Глядячи із Київа, осередка всіх українських земель, ся область лежить за Карпатами і тільки такої, а не іншої назви повинні ми уживати.

¹⁾ Пор. І. Борщак: Ідея Соборної України в Європі в минулому. Париж 1923.

²⁾ Грушевський: Історія України-Руси II, 2. вид. Львів 1905, ст. 486 уживає вже для старих часів назви „Закарпатська Русь“. До річи зауважу, що імя „Україна“ привязане й до своєї частини українських земель уже від пол. XVII ст. Д-р Юліян Целевич: Дещо за поселення Угорської України Русинами... (Правда 1868, ст. 477, прим. 1) наводить виїмки з ніде непечатаної грамоти (виписаної ним із віденського „Haus-Hof-u. Staatsarchiv-u.“), а саме з листу Єзуїта Севастіяна Міллей до краківського Єзуїта Матвія Міткевича 3. X. 1672 р., де читаємо: „Novit Reverentia Vestra hanc Munkacsiansen Ukrainam (Мукачівська Україна), quantacunque ea est, adhuc esse schismaticam“.

Для „Галицької України“ можемо вживати старого історичного імени „Галичина“. Назву „східна“ треба раз на все закинути, бо такої назви ніколи не було в історії, а повстала вона що йно в австрійських часах, коли то з Галичиною злучено частину Малопольщі, прозвану тоді з адміністраційних причин зовсім безосновно „західною“ Галичиною. Можна вживати й нового імени „Наддністрянська Україна“ так само, як для „Буковини“ уживається деколи назви „Надпрутська Україна“: природна основа сих назв у тому, що ріки Дністер і Прут, яко головні, перепливають через їх область.

Інші назви поодиноких українських земель не потребують ніякого ближшого пояснення, чи то ходить о Волинь, чи о Поділля, чи о Холмщину й т. д. Лишень що до „Підляша“ зверну увагу на те, що час уже закинути називати сю українську землю, як то деколи діється за польським прикладом, „Підляссе“ (Podlasie). Колиб вона мала що спільного із лісом, то скорше треба булоб звати її відповідно українській мові „Підліссе“, але так воно не є: се українська земля, погранична із „Ляхами“, відти її назва „Підляше“.

Велику плутанину бачимо й у назвах України яко державної одиниці. І так „У. Н. Р.“ (пізнійше „Гетьманщину“), утворену з українських земель бувшої Росії після її розпаду, означувано такими назвами, як: „Східна

Україна“, „Придніпрянська“, „Наддніпрянська“. Назва „Наддніпрянська“, се надто вузке поняття й не надається зовсім для означування так великих земельних просторів на схід і захід Дніпра й, що найбільше, моглаб означати середнє та нижнє Подніпровє, отже те, що до початку XVII ст. звалося „Україною“¹⁾. Назва „Придніпрянська“, се вже поняття далеко ширше: воно означає землі ген-ген далеко на схід і захід „при Дніпрі“, яко головній водяній артерії. Але й тут можна піднести певні сумніви що до сьої назви, особливо, коли взяти під увагу н. пр. так далеко на схід висунену українську Кубанщину, а на заході Холмщину й Підляше.

Назва „Східна“ не відповідна зовсім, коли брати під увагу всі українські землі бувшої Росії. Бо коли брати під увагу географічне положення, а надто й історично-політичні обставини, то Холмщина й Підляше з Берестейщиною та Галичина з зах. Поділлям були все в історії Руської держави „західним краєм“, ба й велику часть Волині (з Володимиром і Луцьком) требаб тут зачислити коли зважиться, що була вона частю Галицько-Володимирської держави²⁾. Тому то

1) „Ukraina kijowska“ або „Podnieprski kraj“, як читаємо в листах польського гетьмана Станіслава Жулкевського.

2) Пор. карту „Західної України“ XI—XIII ст. в Грушевський: Історія України-Руси II.

з другої сторони дещо за широке поняття містилося в назвах українських земель бувшої Австро-Угорщини, наданих їм після її розпаду, а то: „Західно-Українська Народня Республіка“, „Західна Область У. Н. Р.“ чи коротко „Західна Україна“, котрими булиб вони правильно, якби були злучені з відповідними частинами Волині, Холмщини й Підляша з Берестейщиною.

Проте радо приходитьсь нам повітати назву „Велика Україна“, прийняту останніми часами на означення Придніпрянщини. Ходилоб тільки о те, щоби їй надати історичні основи, означити її межі й відповідно до сього решту українських земель означити відповідаючою їй назвою.

З останніх хвиль княжої доби в нашій історії знаємо, що „Малою Русю“ звалася Галицько-Володимирська держава, що „Великою Русю“ супроти неї була не Московщина, котра присвоїла собі сю назву, а решта українських земель Руської держави. Що означають під тим оглядом слова „великий“ і „малий“, клясичним прикладом сього є Польща: вона з давніх-давен ділилася на „Wielkopolsk-у“ й „Małopolsk-у“. Отся „Wielkopolska“ була колискою Польської держави, тому стала так зватися яко область, у котрій первісно витворилася польська державність, хоча й була далеко менша областю в порівнанню з „Małopolsk-ою“. Анальоґічно

й „Велика Русь“ із Київом се область, де первісно витворилась наша державність. Як отже „Wielkopolska“ відповідає своїй молодшій посестрі, так само своїй молодшій посестрі відповідає й „Велика Русь“ і навпаки.

Перенесім тепер ті два поняття на „Україну“, як від пол. XVII ст. стали зватися наші землі в своїх етнографічних границях. Нинішня Придніпрянщина в теперішніх своїх границях, то „Велика Україна“, котру тепер з оглядом на географічне положення можна називати „Східною“; інші українські землі, що опинилися поза її межами, то „Мала Україна“. Ся „Мала Україна“ відповідає справді більш-менш нинішніми своїми границями колишній „Малій Русі“, т. є. Галицько-Володимирській державі, обнимаючи Галичину (з зах. Поділлям), велику часть Волині (з Володимиром і Луцьком), Холмщину й Підляше (з Берестейщиною), а до того й частину Полісся. Але є тут і певна відміна, бо протиставлячи „Великій Україні“ — „Малу Україну“, не можемо до останньої не зачислити й „Закарпатської України“ й української частини „Буковини“. Правда, „Закарпатська Україна“ не входила в склад Галицько-Володимирської держави Романовичів, одначе при кінці X й на початку XI ст. належала ще до Володимирової держави¹⁾,

¹⁾ Там же ст. 487.

а „Буковина“ належала не лише до Галицького князівства за Ярослава Осьмомисла, що то, по словам „Слова о Полку Ігоревім“, „затворив Дунаю ворота“, „суди рядячи до Дунаю“, простерши свою владу аж по нижній Дунай¹⁾, але ще й у 1228 р. зачислялася до держави Романовичів²⁾. В кожному разі географічно сі дві області є „західним краєм“, а тим самим звязані із „Західною“ або „Малою Україною“.

Як отже імя „Україна“ від пол. XVII ст. стає рівнозначним із давнім історичним іменем „Русь“, так назви „Велика“ й „Мала Україна“ повинні стати рівнозначними з давніми історичними назвами „Велика“ й „Мала Русь“.

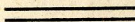
На закінчення позволю собі подати декілька заміток що до самої моєї розвідки. Гадку написання її піддав мені директор Бібліотеки „Наукового Товариства імени Шевченка“, п. Іван Кревецький. Після написання появилася вона у фейлетоні відновленого „Діла“ (1922, ч. 8), одначе наслідком недогляду не появилася також окремою відбиткою. Через те стаття пропала серед часописної бібули й її призабуто. Та про доцільність самої теми свідчить хочби те, що в два роки пізніше (1924) появилися в берлін-

¹⁾ Там же ст. 523.

²⁾ Там же ст. 461.

ському тижневику „Літопис“ дві статті на подібну тему: одна анонімна п. з. „Біда з назвами“ (ч. 4, ст. 56—57), друга Д-ра Фр. Тихого під такимже заголовком (ч. 11, ст. 171) із „Увагою редакції“.

Полемізувати з висновками авторів не слід, бо булоб се те саме, що повтаряти наново повисші мої замітки, тим більше, що обидва автори послуговуються доволі ненауковими аргументами. Відповідь на свої сумніви найдуть вони якраз у моїй розвідці, котра, що мушу підчеркнути, появляється тепер окремим виданням у дещо справленому й доповненому виді.

~~20 924.~~

Львів. університет
АН. УРСР

Львівський університет
Астрономічний факультет

222

0.48 (1987)

РЛ

6411

У

Велика й Мала Україна

(В справі устійнення областної словні
українських земель).

Написав

Д-р Богдан Барвінський.

У ЛЬВОВІ 1925.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГАРНІ Й АНТИКВАРНІ

у Львові, вул. Рутенського ч. 22.

З ДРУКАРНІ НАУК. ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.